

МОРФОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПЕРСВАЗІЇ В ПАСТИРСЬКИХ ПОСЛАННЯХ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

О. Ю. Зелінська, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)

e-mail: zelinska67@ukr.net
ORCID 0000-0002-7965-428X

У статті описано морфологічні засоби реалізації персвазії в пастирських посланнях Андрея Шептицького. Специфіка комунікативної ситуації в проповідницькому дискурсі має ієрархічний характер. Нерівність зумовлена різним соціальним статусом учасників спілкування. Із прагматичною настановою в посланнях ужито особові, присвійні, означальні займенники. Вони забезпечують створення атмосфери рівності з адресатами, сприяють усвідомленню всіх вірян як єдиної спільноти або ж посилюють нерівність статусу учасників спілкування, виключають із комунікування «супротивників». Морфологічні ресурси мови забезпечують волюнтаристичний характер проповідницького тексту. Щоб вплинути на поведінку адресата, автор використовує імперативні форми дієслів. Кожна з особових форм дієслова виконує різні прагматичні функції. Використовуючи дієслова в першій особі множини, проповідник отожденоє себе з вірянами, налагоджує тісний контакт з адресатами, що веде до нівеляції вищої позиції мовця стосовно адресатів. У текстах пастирських послань виразником персвазійності часто слугують дієслова, ужиті у формі другої особи множини наказового способу. Такі вислови набувають посиленої імперативності, за їх допомогою проповідник висловлює накази, прохання, застереження, прагне домогтися неухильного виконання своїх настанов.

Ключові слова: *проповідь, персвазія, переконування, вплив на адресата, мовна комунікація, мовний вплив, мовні засоби впливу, морфологічні засоби персвазії.*

Актуальність. Сучасним підходам до вивчення мови притаманне усвідомлення функціональної природи мовлення, комунікативної орієнтованості всіх одиниць і категорій мовної системи, розуміння мови як діяльності, що слугує засобом вияву інтенцій мовця. У межах функціонального підходу до вивчення мови актуальним напрямом лінгвістичних студій є дослідження мовленнєвого впливу та механізмів його здійснення. Українські лінгвісти, спираючись на значні досягнення зарубіжних науковців, активно вивчають комунікативні стратегії мовного впливу і тактики їхньої реалізації. Менш вивченим у цьому аспекті є релігійний дискурс, зокрема проповідницький. Визначальною комунікативною ознакою проповіді є персвазія – переконувальний вплив, спрямований одночасно на інтелект, емоції і волю адресата. Для досягнення персвазії залучають широкий арсенал мовних засобів, зокрема й морфологічні ресурси мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській лінгвістиці поняття *персвазії* як ознаки проповідницького дискурсу ще не розроблено. Активно вивчають цю проблему в польському мовознавстві. Передусім назвемо працю польської дослідниці Д. Здункевич-Єдинак «Językowe środki perswazji w kazaniu» («Мовні засоби персвазії в проповіді») [5]. Авторка дефінувала персвазійність й описала мовні засоби її створення в гомілійному творі на рівні лексики, морфології, синтаксису. Розкриваючи суть поняття, позначуваного термінами *персвазія* та *персвазійність*, дослідниця акцентує на тому, що явище персвазії опирається на систему цінностей, персвазія – це переконувальний вплив, спрямований одночасно на інтелект, емоції й волю адресата. Авторка розкриває етимологію назви, обґрунтовує відмінність персвазії від таких мовних актів, як прохання, наказ, маніпулювання тощо. Саме персвазію, тобто переконування, вважає основною ознакою комунікації в проповідницькій діяльності [5, с. 13–16, 37]. Суголосно з нею висловлюється й інша дослідниця, яка стверджує, що в проповіді реалізована особлива функція мови – переконувальна [3, с. 152]. Саме із системою ціннісних орієнтацій

пов'язує персвазію Г. Габрайська і вважає її усвідомленим словесним впливом, спрямованим на добровільний вибір цінностей [2, с. 108–109]. Персвазійність можна досягнути різними мовними засобами.

Мета статті – описати морфологічні засоби реалізації персвазії в пастирських посланнях Андрея Шептицького.

Результати дослідження та їх обговорення. Матеріалом цього дослідження стали пастирські послання видатного українського церковного, культурного та громадського діяча, митрополита УГКЦ Андрея Шептицького. Шептицький приділяв постійну увагу організації та розвитку національно-релігійного життя на західноукраїнських землях.

Специфіка комунікативної ситуації в проповідницькому дискурсі має ієрархічний характер. Нерівність зумовлена різним соціальним статусом учасників спілкування. Проповідник домінує, він має авторитет, підтримуваний інститутом Церкви, високий рівень компетентності в царині релігійних знань. Ці чинники впливають на прагматичний аспект організації висловлення й на силу його персвазійного впливу [1, с. 118–119]. Однак адресатами послань Шептицького та священників, яким він давав настанови, були прості люди. Митрополит усвідомлював, що їхні промови повинні бути максимально наближені до аперцепційних можливостей адресатів і побудовані так, щоб вони були сприйнятні вірянами. В одному з послань А. Шептицький виразно акцентує на цьому: «Нам треба добре обдумувати засоби, якби їх допровадити до нашої цілі. А передовсім треба так справу поставити, щоб вони нам простили наші привілеї, наші достоїнства та схотіли нас слухати й нашому проводові піддатися, дати себе завести там, де ми хочемо. Чимраз частіше положення священника супроти світських не є інше, воно майже всюди таке, коли йде про апостолування серед інтелігенції. Але й супроти простих людей теоретична вищість священства над вірними, яка є не лише предметом нашої доктрини, але й основою нашої праці – може бути тяжкою перешкодою до довершення тієї нашої праці. Незавваження тієї засадничої трудности є для неодного священника причиною тяжких невдач» (Мор.-паст., с. 128).

До одного з дієвих мовних засобів, що сприяє налагодженню психологічного контакту з адресатами, належить займенник першої особи множини **ми**. Уживаючи його у зверненнях до вірян, проповідник не відокремлює себе від них: *Бо де ж ми були б і чим ми були б, якщо б ми не мали Пресвятої Діви Марії нашої Матері, якщо б ми не мали проводу св. Церкви, якщо б ми не мали Пресв. Евхаристії і Священства, якщо б ми не мали змоги св. Тайною Покаяння повертати до Божої благодаті* (Мор.-паст., с. 323–324). Займенник **ми** сигналізує про те, що настанови, які виголошує пастир вірянам, стосуються і його самого, він теж має так чинити: *А по правді й справедливості воно так повинно бути, щоб ми бодай хотіли, бодай старалися, бодай над тим працювали, щоб наша любов до Ісуса Христа рівнялася любові Ісуса Христа до нас* (Мор.-паст., с. 242); *Якщо маємо відповісти їх почуванням і їх чесноті любови ближнього, то, приймаючи добродійства з їх рук, треба і нам відплачуватися бодай вдячністю молитов, бажань, почувань* (Мор.-паст., с. 246). Такий спосіб побудови висловлення викликає довіру в адресатів, що посилює персвазійний вплив повчання.

Аналізовані тексти послань Шептицького засвідчують, що автор прагнув, аби кожен із вірян відчув себе учасником Богослужіння, проникнувся відчуттям єдності християнської спільноти. Щоб досягнути цієї мети, автор удається до присвійних, означальних займенників **наш, усі**: *А що всіх вірних запрошую до співучасті, то повторюванням слово-в-слово молитви, котрою кінчу це послання, – не тисячі, а мільйони людей будуть просити Ісуса Христа о Його святу ласку для вас і благословення для вашої праці* (Мор.-паст., с. 15). Особливим персвазійним зарядом наділені сполуки **усі ми, всі разом**: *Для нас усіх вірних східнього обряду злука з Апостольським Престолом є без найменшого сумніву джерелом обильних Божих благодатей* (Мор.-паст., с. 17). У названих випадках відбувається нівеляція вищого статусу проповідника, він перебуває в рівних позиціях із вірними, особливо виразно це засвідчують контексти, що за змістом виражають прохання

до Бога: *Нехай **наші** молитви і пісні благодарення, чисті і святі, вносяться перед Престол Всевишнього* (Мор.-паст., с. 23); ***Всі разом** просім Ісуса Христа, щоб з невичерпної скарбниці своєї любови наділив наш нарід всіми ласками, всіми чеснотами ...* (Мор.-паст., с. 12); *Нехай на **нас усіх** спливають у тім році багаті струї світла й любови, нехай утверджують у нас і поміж нами ті святі зв'язі надприродних небесних дарів <...>* (Мор.-паст., с. 38).

Для послань А. Шептицького характерне прагнення пробудити громадську й політичну активність, почуття відповідальності за долю народу, співвітчизників. Акцент на спільних цінностях автор робить за допомогою присвійного займенника **наш**, наприклад у словосполученнях *наша молодь, наш нарід, наші діти* та ін.: *Нехай **наша молодь** у кожнім поколінні видає багато людей совісної і глибокої праці, нехай видає великих учених, правдивих артистів, знаменитих письменників, адвокатів, лікарів...* (Мор.-паст., с. 14); *Нехай Бог завсіді дає **нашому народові** мудрих провідників у суспільнім і політичнім життю* (Мор.-паст., с. 12); *Дивлячися на страшну руїну, у яку попав **наш нарід** на Придніпрянщині, на небувало тяжкі переживання, руїну нашого шкільництва, крайнє зубожіння наших сіл, безробіття майже цілої інтелігентної молоді, крайню нераз нужду, в якій приходить ся нашим дітям виховуватися й учитися; на крайній упадок моральности по селах, на упадок християнської родини, на безхосенність **нашої проповіді** <...> я питаю себе, яка того жахливого стану причина?* (Мор.-паст., с. 122–123).

Окрему роль у системі персвазійних засобів виконують займенники третьої особи однини і множини. Можемо кваліфікувати їх за класифікацією Д. Здункевич-Єдинак як неідентифікаційні форми. Їхня персвазійна роль полягає в номінації особи «супротивника» [5, с. 75]. За допомогою займенників третьої особи проповідник відмежовує себе і паству від тих, чия діяльність, спосіб життя не узгоджується з християнськими нормами, піддається осуду. Неідентифікаційні вислови, на думку дослідників, посилюють дихотомічний поділ між «своїми та чужими»: *Милосердний Ісус дасть йому пізнати тяжку і трудну дорогу, якою зможе вирятуватись з пропасті, в якій завався* (Мор.-паст., с. 115); *Ця молитва навчить **його** потрібної до покаяння покорі, потрібного умиротворення, дасть йому відважно обома руками взятися до життєвої боротьби зі собою, до умиротворення, до посту і з часом досвідчить, що можливим у Бога є навіть те, що людям не тільки видається, але що є для них неможливим* (Мор.-паст., с. 115); *Але за **них** бідних буду молитися, щоб Бог просвітив їх, дав їм пізнати їхній упадок і дав їм силу навернутися. Та і Вас, Дорогі, буду намовляти, щоб Ви за **них** молилися* (Мор.-паст., с. 324).

Подібну роль виконують також неозначені займенники, займенники, які функційно наближаються до неозначених, займенникові сполучення: *хто, інший, деякі з них, кожний такий*. Персвазійна цінність названих займенників полягає в тому, що вони дають змогу ораторові приписати комусь негативну з погляду християнської моралі діяльність чи стан, але без чіткого визначення виконавця. Такі висловлення зазвичай не стосуються оратора та слухачів: *Рік тому я дуже запрошував і заохочував **тих**, що не відбули св. Великодньої Сповіді, щоб сповнили цей – може найважніший християнський обов'язок. **Деякі з них** може мене послушали й через щире покаяння вернули до Божої благодаті. **Інші** не послушали, а тому й заслужили на ті кари Церкви, якими вона владою Ісуса Христа відділяє від суспільности тих християн, що не хочуть повинуватися її приказам* (Мор.-паст., с. 247–248); *Тому **кожний такий**, що в часі Пасхи, бодай цей раз у році, не їсть пресвятого Христового Тіла і не п'є пресвятої чаши Його Крови, живе без Божої благодаті, без Божого благословення* (Мор.-паст., с. 248); ***Хто** бодай раз у рік не приступає достойно до св. Причастя, той допускається важкого гріха та наражується на те, що, якщо б нагло помер без покаяння* (Мор.-паст., с. 248).

Морфологічний ресурс мови слугує дієвим засобом для вираження волевиявлення проповідника. У цих випадках особлива роль належить дієслівним особовим формам, переконувальний вплив яких залежить від того, у якій особі вжито дієслово.

Найпростішим і найбільш уживаним мовним засобом реалізації волюнтативності є дієслова у формі наказового способу. Залежно від того, у якій особі та в якому числі вжиті імперативи в тексті, вони по-різному впливають на слухача: форми наказового способу 2-ї особи однини слухач сприймає як безпосередню директиву до дії.

У текстах пастирських послань виразником персвазійності часто слугують дієслова, ужиті у формі другої особи множини наказового способу. Такі вислови набувають посиленої імперативності, за їхньою допомогою проповідник прагне домогтися неухильного виконання своїх настанов: *Ви, молоді всіх станів, **пам'ятайте**, що від вашого морального поведіння залежить в великій часті ваша доля вже на сім світі* (Перше..., с. 29); ***Здобувайте** собі просвіту, браття мої рідні, працюйте над нею усильно, цінить собі її <...> **закладайте** браття мої по селах читальні, **дбайте** о се, щоби діти ходили до школи* (Перше..., с. 36); ***Виробляйте** в молодіжці самостійність, індивідуальність учить їх на себе більше числити, ніж на других не оглядатися на поміч правительства і краю, але власною ініціативою дороблятися самостійного биту* (Перше..., с. 37); ***Утікайте** ж від розпусти! **Стережіться** того мерзенного гріха, що не раз по довгих літах лишає гіркі спомини змарнованого життя* (Мор.-паст., с. 356); *На склоні мого життя закликаю вас: **застановіться** над моїми словами, двічі-тричі їх прочитайте* (Мор.-паст., с. 108).

Прагнучи вплинути на волю і розум, автор у формі другої особи множини вживає дієслова на позначення психічних процесів розумової діяльності: ***Зрозумійте** одне, що молитва – це велика річ, велике добро, великий обов'язок і великий спосіб випросити собі те, чого треба* (Мор.-паст., с. 81); ***Пам'ятайте**, що як моральність в життю, так в науці кожній віра має бути провідним світлом чоловіка* (Перше..., с. 37); ***Пам'ятайте**, що християнське виховане є більшим добром як всі добра світу.* (Перше ..., с. 37).

У багатьох проповідях засвідчено використання форм наказового способу третьої особи множини, утворених за допомогою частки *нехай*, що сприяє посиленню категоричності настанов, спонукає до неухильного виконання: ***Нехай** вже молоді діти **учаться любити** свою землю, **нехай** **учаться** діти при ній **працювати**, нехай будучі покоління возьмуть в свої руки торгівлю і промисл, бо слабою завсігди є суспільність, що свого промислу не має школи* (Перше..., с. 37); ***Нехай** від молодости **учаться шанувати** себе самих, **нехай** за **встид** собі **уважають** всяке порушення чужої власності* (Перше..., с. 37); *Тому всі члени вашого духовенства, що працюють над поучуванням народу, **нехай** **ясно говорять** про обов'язки громадян, так, щоб переконати уми і перейняти їх тією правдою, що лояльність, безінтересованість і чесність є конечно потрібні в усіх функціях громадського життя* (Як будувати..., с. 15).

Висновки та перспективи дослідження. Проповідницький твір, різновидом якого є пастирське послання, має специфічні комунікативні особливості. Призначення проповіді – за допомогою словесного впливу переконати адресата змінити поведінку, змусити його жити відповідно до норм християнської моралі, утвердити його у вірі чи повернути до неї. Пастирські послання А. Шептицького позначені цілеспрямованим відбором мовних засобів впливу на адресата. Реалізацію мети активно забезпечують морфологічні ресурси мови, які автор використовує відповідно до прагматичної настанови. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні всієї системи мовних засобів персвазії в посланнях А. Шептицького.

Список скорочень джерел

- Перше ...* – Шептицький А. Перше слово Пастиря. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2015. 175 с.
Мор-аск. – Шептицький А., митр. Твори Орега (аскетично-моральні). Рим, Український Католицький Університет ім. св. Климента папи. Том XLV–XLVII, 1978. 493 с.
Мор.-паст. – Шептицький А., митр. Твори Орега (морально-пасторальні). Рим, Український Католицький Університет ім. св. Климента папи. Том LVI–LVIII. 1983. 548 с.

Список використаної літератури

1. Bizior R. Kazanie jako wspólnototwórczy gatunek wypowiedzi w drugiej połowie XIX wieku / Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. J. Długosza w Częstochowie, 2018. 344 s.
2. Habrajska G. Nakłanianie, perswazja, manipulacja językowa. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica*. 2005. 7. S. 91–126.
3. Kępa I. Językowe środki perswazji w polskich kazaniach katolickich od oświecenia do czasów współczesnych : na wybranych przykładach. *Język – Szkoła – Religia*. Uniwersytet Gdański : Wydawnictwo «Bernardinum», 2009. T. 4. S. 152–161.
4. Szewczyk L. Perswazja językowa w wybranych homiliach kapłanów archidiecezji katowickiej. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*. 2002. T. 35/2. S. 359–376.
5. Zdunkiewicz-Jedynak D. Językowe środki perswazji w kazaniu. Kraków, 1996. 126 s.

References

1. Bizior, R. (2018). Kazanie jako wspólnototwórczy gatunek wypowiedzi w drugiej połowie XIX wieku [Sermon as a community-forming genre of the text in the second half of the 19th century]. Częstochowa : Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. J. Długosza, 344 (in Pol.).
2. Habrajska, G. (2005). Nakłanianie, perswazja, manipulacja językowa [Induction, persuasion, language manipulation]. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica*, 7, 91–126 (in Pol.).
3. Kępa, I. (2009). Językowe środki perswazji w polskich kazaniach katolickich od oświecenia do czasów współczesnych : na wybranych przykładach [Language means of persuasion in Polish Catholic sermons from enlightenment to modern times: on selected examples]. *Język – Szkoła – Religia*. Gdańsk : Wydawnictwo «Bernardinum», t. 4, 152–161 (in Pol.).
4. Szewczyk, L. (2002). Perswazja językowa w wybranych homiliach kapłanów archidiecezji katowickiej [Linguistic persuasion in selected homilies of priests of the Katowice Archdiocese]. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, t. 35/2, 359–376 (in Pol.).
5. Zdunkiewicz-Jedynak, D. (1996). Językowe środki perswazji w kazaniu [Language means of persuasion in a sermon]. Kraków, 126 (in Pol.).

O. Yu. ZELINSKA. MORPHOLOGICAL MEANS OF PERSUASION IN A PASTORAL MESSAGE OF ANDREY SHEPTYTSKYI

Summary. Introduction. Modern approaches to the studying of the language are characterized with the awareness of a functional nature of speech, a communicative orientation of all the units and categories of a language system, the understanding of the language as the activity which serves to express a speaker's intention. In the context of a functional approach to language studies, the research of a speech impact and mechanisms of its realization is a relevant trend in linguistic studios. Ukrainian linguists, based on the outstanding achievements of the researchers, do serious studied of the communicative strategies of a speech impact and tactics of their implementation. A religious discourse, in particular a homiletic one, has been less studied. A denotative communicative feature of a sermon is persuasion – a convincing effect aimed at intellect, emotions and a will of an addressee. To reach persuasion a wide range of linguistic means, namely morphological language resources, is applied.

Purpose of the paper is to describe some morphological means of the persuasion realization in Andrey Sheptytskyi's pastoral messages.

Results. Among morphological means of the language, pronouns play an important role in reaching persuasion. Personal, possessive and attributive pronouns are well used in a pragmatic attitude. They ensure the creation of the equality atmosphere with an addressee, facilitate the perception of all the believers as one community or enhance the unequal status of the communication participants, exclude «contradictors» from the communication. Morphological resources of the language add a voluntary nature to a homiletic text.

To have an impact on an addressee's behavior the author uses imperative forms of the verbs. Each personal form of a verb performs different pragmatic functions. Using a verb in the first person plural a preacher identifies himself with believers, sets a close contact with addressees which leads to leveling of a higher position of a speaker as to the addressees. Quite frequently the verbs used in the second person plural in imperative mood function as the persuasion expression in the texts of homiletic epistles. These statements become more imperative, a preacher expresses orders, requests, warnings with their help, he tries to get a steady performance of his instructions.

Originality. *The originality of the paper consists in the fact that a pragmatic role of pronouns and personal forms of the verbs is described to implement a convincing impact on an addressee in a homiletic discourse based on the material of pastoral messages of the Metropolitan A. Sheptytskyi.*

Conclusion. *A homiletic work, one of its forms is a pastoral message, has some specific communicative peculiarities. The purpose of a sermon is, with help of a verbal impact, to persuade an addressee to change a behavior, to make him live in accordance with Christian morals, to strengthen him in belief or convert to faith. Morphological linguistic resources which the author uses in compliance with a pragmatic instruction facilitate actively the achievement of this goal.*

Key words: *sermon, persuasion, convincing, impact on an addressee, language communication, language impact, linguistic means of the impact, morphological means of persuasion.*

*Надійшла до редакції 05.04.19
Прийнято до друку 06.05.19*